

שופט מופת

לאורך שנות פועלו הקפיד השופט יוסף אלרון על לשון החוק ושמר על קשר עין בין המשפט למציאות. בתקופה של אקדמיזציה מואצת בעולם המשפט, התנהלותו השמרנית אינה מובנת מאליה והיא ראויה להערכתנו בעת פרישתו

מאת שאול שארף

השילוח 42

החינוך בבתי הספר למשפטים מעודד את התפיסה שלפיה השופט "יוצר את הדין". יישום התפקיד השיפוטי במובנו "היצירתי" נשען על שני אדנים רעיוניים: השופט כ"יודע-כול" (או: חוסר צניעות פוליטית), והשופט כ"ריבון-על" (או: חוסר ריסון שלטוני). מגמה זו משתלבת עם מהלך רחב יותר של העברת מוקדי הכוח הריבוניים מציבור האזרחים למוסדות "מקצועיים", ובכללם בית המשפט העליון.

ברצוני להצביע על רכיב אחד בחיזוק מגמה זו: האקדמיזציה של בית המשפט העליון. לא אטען כי האקדמיזציה היא שורש בעיותיו של בית המשפט. אדרבה, לאקדמיה יש חשיבות בפיתוח מקצוע המשפט. ועדיין, נראה כי מגמה זו, לפחות כפי שיושמה בשנים האחרונות, לא היטיבה עם הגשמת תפקידו המוסדי של בית המשפט העליון, ובמידה

מסוימת אף עודדה את שופטיו לסטות מן התפקיד המקורי שיועד להם: בירור העובדות לאשורן והחלת הדין המצוי בהתאם להן. מגמה זו גם פגעה ביוקרתו של בית המשפט העליון בעיני הציבור שהוא נועד לשרת.

אקדמיזציה היא תהליך שבו תחום עיסוק, ידע או הכשרה עוברים התאמה לסטנדרטים של העולם האקדמי. אהרן ברק, השופט הדומיננטי ביותר בתולדות בית המשפט העליון, הגיע מן העולם האקדמי, והוא אשר עיצב את המוסד לפי אמות מידה אקדמיות. הביטוי המרכזי למגמה זו היה בהסטת הדגש משיח מעשי לשיח תאורטי, ומהנמקה שיפוטית המבוססת על כללים פורמליים להנמקה המבוססת על ערכים ועקרונות כלליים. ברק אף תמך במינויים של שופטים שמקורם באקדמיה או שהם בעלי הכשרה תאורטית עמוקה, ובכך חיזק את נטייתו של בית המשפט לאמץ שפה אקדמית ולפתח את ההלכה במונחים מופשטים ותאורטיים.

כך, בשנות התשעים הצטרפו לבית המשפט העליון שני פרופסורים מן האוניברסיטה העברית – יצחק אנגלרד ויצחק זמיר – אשר, לצד ברק עצמו, הגיעו לעליון ללא כהונה קודמת בערכאות נמוכות. בין השנים 1997 ו-2001 כיהנו בעליון שלושה אנשי אקדמיה במקביל; אומנם רק כחמישית עד רבע מן ההרכב (שמנה באותן שנים בין 12 ל-15 שופטים), אך די היה בכך כדי להטות את האוריינטציה הכללית. אף שרוב מוחלט של שופטי העליון הגיעו מן המערכת השיפוטית, הטון שנקבע היה של רטוריקה אקדמית וסגנון רציונלי, ששימשו כלי מרכזי בהנמקה השיפוטית.

האקדמיה אכן תורמת רבות למקצוע המשפט בתחומים שונים. היא מספקת את התשתית המדעית, התאורטית והמחקרית שעליה נבנה הידע המקצועי, והיא מכשירה את הדור הבא של אנשי המקצוע. הבעיה נוצרת כאשר הלך הרוח האקדמי משתלט על בית המשפט, והופך אותו למעין מעבדה רעיונית לניסויים חברתיים, במקום שישמש זירה מעשית להכרעה במחלוקות ממשיות בין צדדים מוגדרים. מאז עוצב בית

המשפט העליון בשנות התשעים כמעין בית עליון לחכמים או קתדרה אוניברסיטאית, התארכו פסקי הדין והלכו כדי לכלול פיתוחים רעיוניים, לעיתים יש מאין, שנועדו לתמוך בתוצאה הרצויה. במקום להסתפק בלשון החוק ובתקדימים מבוססים, כנהוג, הם החלו להציע דיונים תאורטיים ארוכים בסוגיות עקרוניות – משל ישבו בו על כס השיפוט מלכים-פילוסופים. מגמה זו אף זולגת לעיתים לערכאות הנמוכות, שבהן ניתן למצוא שופטים המאמצים סגנון רציונליסטי מובהק – במיוחד אלה הרואים את עצמם מועמדים עתידיים לבית המשפט העליון.

הלך הרוח האקדמי משפיע גם על מזגם השיפוטי של השופטים. בעוד איש האקדמיה רואה בחיפוש האמת יעד עליון, הפטור ממגבלת זמן ומחובת הכרעה, השופט פועל במסגרת שונה בתכלית: עליו להכריע בסכסוך קונקרטי במסגרת הדין הקיים, תוך שמירה על סדרי הדין והבטחת הוודאות המשפטית. איש האקדמיה רשאי ואף נדרש לערער על הנחות יסוד, לעסוק בשאלות עקרוניות מופשטות, לשאול "מה ראוי" גם אם אין לכך היתכנות מעשית, ולהשהות את ההכרעה עד לגיבוש מסקנה מלאה ומבוססת. השופט, מנגד, מחויב להכריע בזמן סביב, לשקול את ההשלכות המערכתיות, ולעיתים להעדיף פתרון מאוזן ובר-יישום על פני פתרון עיוני-מופשט. אם באקדמיה מרחב הפעולה פתוח כמעט ללא גבולות, הרי בהכרעה השיפוטית נדרשות סופיות, פשרה בין אידיאל למצוי, ועמידה במגבלות מוסדיות לשם שמירה על יציבות המערכת ואמון הציבור.

להבדיל מאיש האקדמיה המנותק מן האילוצים המעשיים, השופט מחויב להיות "בתוך עמו" – מודע לרחשי החברה, לצורכי הציבור ולמציאות החברתית-כלכלית שבתוכה פועל המשפט. אימוץ סנטימנטים אקדמיים מובהקים אל תוך מלאכת השיפוט עלול להוביל להכרעות שאינן מתיישבות עם היתכנות יישומית או עם תחושת הצורך הציבורי, ובכך לערער את אמון הציבור בבית המשפט. שופט, בניגוד

לאיש האקדמיה, אינו חוקר אמת מופשטת; הוא משרת ציבור המחויב לשלב בין עקרונות המשפט לבין אחריות מוסדית, יציבות מערכתית ורגישות להשלכות המעשיות של החלטותיו.

משרת ציבור, מתוך הציבור, למען הציבור

בסתיו הזה, יום לאחר צום גדליה תשפ"ו, חוגג שופט בית המשפט העליון יוסף אלרון את יום הולדתו השבעים, שהוא גם מועד גיל הפרישה הקבוע לשופטי העליון. בכך, הילד שנולד במעברת מחנה דוד שבחיפה, הצעיר מבין תשעה אחים, חותם למעלה משלושה עשורים על כס השיפוט: כעשור בבית משפט השלום, 14 שנים בבית המשפט המחוזי – מתוכן ארבע שנים כנשיא בית המשפט – וקרוב לשמונה שנים בבית המשפט העליון.

פרישתו של השופט אלרון היא הזדמנות לעמוד על תכונותיו של אחד השופטים החשובים בבית המשפט העליון. חשיבותו אינה נובעת מפסיקות מהפכניות או מהשפעה תקשורתית. אדרבה, דמותו השיפוטית מתגלמת באישיות צנועה ובמקצועיות המשלבת מזג שיפוטי מאוזן, יושרה קפדנית ותחושת שליחות ציבורית. לא אגזים אם אומר כי השופט אלרון מייצג את דמות השופט האידיאלי: זה הלוקח ברצינות את תפקידו השיפוטי מבלי להתנתק מרחשי הציבור שאותו הוא משרת. לטענה זו חשיבות רבה דווקא בתקופה הנוכחית, עת מצויה מערכת המשפט בישראל במשבר אמון ציבורי חריף.

יוסף אלרון הפגין שילוב נדיר של ידע מקצועי עם ניסיון חיים. הוא הקפיד על לשון החוק ושמר על גבולות הדין, ובמקביל לא התחבא מאחורי גלימת השיפוט כאשר נדרש לברר את העובדות לאשורן. תחום מומחיותו – הדין הפלילי, בדגש על עבירות המתה – העיד על שילוב זה. הדין הפלילי הוא אחד המקצועות החשובים ביותר לפרט. הוא נוגע למרקם החברתי של הפרט, וכן עוסק ביחסים שבין השלטון לנאשם בפלילים. מן השופט שמיישם את הדין הפלילי נדרשת רגישות גבוהה

לזכויות הנאשם, בד בבד עם מיצוי הדין עם עבריין לטובת רווחת הציבור. הדברים נכונים עשרות מונים לגבי עבירות ההמתה המתכתבות עם האיסור הרגיש ביותר בחיינו: "לא תרצח" – הן מצד מיצוי הדין עם העבריין, הן מצד החף מפשע שייענש על לא עוול בכפו.

הניסיון השיפוטי של השופט אלרון בתחום הפלילי הוא בלתי רגיל בכל קנה מידה. בשמונה שנותיו בבית המשפט העליון הוא הספיק לנסח פסקי דין בסוגיות של אישום לרצח או ניסיון לרצח ביותר מתשעים תיקים. זו כמות שיא שלא נראתה כמותה מקום המדינה, אף לא אצל שופטים בעלי כהונה ארוכה יותר. לכמות זו ניתן להוסיף עוד מאות מקרים של מעשי רצח והריגה בהרכבים שנוהלו על ידו בבית המשפט המחוזי. בפסיקותיו הפיח אלרון חיים בעבירות ההמתה, והעניק לרפורמה בהן דיוק אנליטי עם ביטוי לחוכמה מעשית. תרומתו הייתה לא רק באכיפה יעילה של הדין הפלילי, אלא לא פחות מכך באיזונים המורכבים בין זכויות הנאשם לאינטרס החברתי.

הבנתו המשפטית, ניסיונו השיפוטי, ויותר מכול, רגישותו הציבורית הובילו את השופט אלרון לפסיקות מדויקות בתחום המשפט הציבורי. כך למשל, בבג"ץ דרעי (2023) פסק בדעת יחיד כי אין מקום שבית המשפט יתערב בהחלטת מינויו של שר כאשר אין הוראה חוקית מפורשת המונעת זאת, וכי שאלת ההתאמה הציבורית היא בראש ובראשונה בסמכות הדרג הנבחר; בבג"ץ עילת הסבירות (2024) היה מן המיעוט שסבר כי אין זה מתפקידו של בית המשפט לבטל תיקון לחוק יסוד, וכי יש לכבד את רצון המכונן אף אם התוצאה אינה נושאת חן בעיני חלק מהציבור או המערכת המשפטית.

בכך בלט השופט אלרון בהימנעות מהיסחפות אחר תאוריות משפטיות מרחיקות לכת. הוא דחה ניסיונות לנסח מחדש את גבולות החוק באמצעות פרשנות "יצירתית" מדי – מתוך רגישות מוסרית גבוהה לפער שבין המערכת המשפטית לבין האזרח הקטן, זה שהולך לקלפי ומבקש לבטא את חירותו הפוליטית.

יוסף אלרון הוא "איש מקצוע" למופת. כזה שמפרה את תחום מומחיותו הפלילית, ואינו מתגדר בתחומי משפט אחרים – משל היה "יודע־כול". יוסף אלרון הוא "איש משפט" למופת. כזה שמכיר היטב את תפקידו השיפוטי ואינו מתגנדר בתפקיד שלטון לא לו – משל היה "דיבון־על". הוא אינו יוצר את הדין אלא מכבד את הדין. הוא אינו מתנשא מעל הציבור שהוא שופט, אלא משרת את הציבור ומתוכו הוא שופט. הוא השתמש בכלים אקדמיים לשיפור מקצוע המשפט ולא התפתה לאקדמיזציה השיפוטית, שלעיתים מנתקת את השופטים מתפקידם המקורי ואף מהציבור שהם שופטים.

נאים הדברים שנשא בכנס לשכת עורכי הדין האחרון, המעידים על דאגתו למעמדו של בית המשפט העליון בעיני הציבור: "בית המשפט הפך שלא בטובתו לזירת מאבק ציבורית גם בהיבטים שאינם משפטיים ... אציג דרך חלופית שבה ניתן וצריך לטעמי לצעוד, דרך אמצע. דרך המכירה בסמכות בית המשפט העליון אך מבקשת לעשות בה שימוש מרוסן ... דרך אמצע שאינה מבקשת להחריף את עוצמת המאבק בין הרשויות אלא להפחית את המתח ביניהן ... עדיף בית משפט מתון ושקול מאשר בית משפט שש אלי קרב ומוכתם כמי שמוטה, שנוטל צד בוויכוח ציבורי־פוליטי, אשר מן הראוי כי ירחיק עצמו ממנה".

ומתוך דברים אלו נכון להציע למקבלי ההחלטות: מנו לעליון עוד שופטים כמו אלרון, ואת אלרון שמרו בתוך המנגנון.

ד"ר יוניל שניידר הינו מרצה למשפטים במרכז הניסיון חכם ברחובות ועורך כתב העת 'רשות הרבים' של הפורום הישראלי למשפט וחירות.

תמונה: